অধ্যায় ৩ ঃ সাহিত্যিক প্রাকৃতৰ নিদর্শন ঃ গাহাসত্তসঈৰ নির্বাচিত গাথা ১, ২, ৭, ৯ আৰু ১০

অধ্যায় গাঁথনি

3.1 উদ্দেশ্য

3.2 পৰিচয়

3.3 *গাহাসত্তসঈ*ৰ নির্বাচিত গাথা ঃ 1, 2, 7, 9 আৰু 10

3.3.1 *গাহাসত্তসঈ*ৰ চমু পৰিচয়

3.3.2 সংকলকৰ পৰিচয়

3.3.3 ৰচনা কাল

3.3.4 বিষয়বস্তু

3.3.5 ভাষাগত বৈশিষ্ট্য

3.3.6 নির্বাচিত পাঠৰ অসমীয়া অনুবাদ আৰু শব্দগত টোকা

3.4 অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

3.5 অধিক জানিবলৈ

3.6 অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

3.7 আৰ্হি প্রশ্ন

৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- *গাহাসত্তসঈ*নামৰ প্রাকৃত কাব্য সংকলনটিৰ পৰিচয় দাঙি ধৰিব পাৰিব
- *গাহাসত্তসঈ*ৰ সংকলকৰ পৰিচয় লাভ কৰিব
- *গাহাসত্তসঈ*ৰ বিষয়বস্তুৰ আলোচনা কৰিব পাৰিব
- সংকলনটিৰ অন্তর্গত গাথাসমূহ নিজ ভাষালৈ অনুবাদ কৰিব পাৰিব

৩.২ পৰিচয়

স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া তৃতীয় যাণ্মাসিকৰ অন্তর্গত এইখন দ্বিতীয় ঐচ্ছিক পাঠ্যবিষয়। ইতিমধ্যে আপুনি প্রথম, আৰু দ্বিতীয় দুটা অধ্যায় ক্রমে ‘অনুশাসন’ আৰু ‘ধম্মপদ’ পঢ়িলে। সেই অধ্যায় দুটাৰ অধ্যয়নৰ মাজেদি আপুনি মধ্য ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ আদি স্তৰৰ ভাষাৰ সম্যক জ্ঞান লাভ কৰিলে। এই অধ্যায়ত আপুনি মধ্য ভাৰতীয় আর্যভাষাৰ দ্বিতীয় স্তৰত পোৱা সাহিত্যিক প্রাকৃতৰ সৈতে পৰিচিত হ’ব। আপুনি জানি থওক যে মধ্য ভাৰতীয় আর্যভাষাৰ মধ্যস্তৰত কেইবাটাও প্রাকৃত ভাষা পোৱা গৈছে। সেইকেইটা হ’ল— মহাৰাষ্ট্রীয়, শৌৰসেনী,

এই সাহিত্য মূলতঃ তৎকালীন অভিজাত সমাজৰ সম্পদ আছিল। বহু সময়ত এইবোৰৰ ৰচনা-চাতুর্য সাধাৰণজনৰ বাবে হয়তো দুর্বোধ্যও আছিল। এই ফালৰ পৰা সাধাৰণ মানুহৰ আবেগ-অনুভূতিক এনেদৰে কাব্যৰূপ দি তাক সকলোৰে হৃদয়গ্রাহী কৰি তোলাটো অতিশয় তাৎপর্যপূর্ণ হিচাপে বিবেচিত। প্রাকৃত ভাষাত ৰচিত প্রায়খিনি সাহিত্য যে সংস্কৃত সাহিত্যৰ আদর্শৰ অনুগামী তাক নক'লেও হয়। পিছে আপুনি জানি আচৰিত হ'ব যে *গাহাসত্তসঈ*-এ ওলোটাকৈ সংস্কৃত সাহিত্যকহে প্রভাৱিত কৰিছিল। সংস্কৃতত অমৰুৰ *অমৰুশতক*, গোৱর্ধন আচার্যৰ *আর্যাসপ্তশতী* আদি যিবোৰ চূর্ণ বা সৰু সৰু কোষকাব্য পোৱা যায়, সেইবোৰত *গাহাসত্তসঈ*-ৰ প্রভাৱ লক্ষ্য কৰিব পাৰি। বাণভট্ট, ৰাজশেখৰ আদি বিদগ্ধ কাব্য ৰচকসকলেও *গাহাসত্তসঈ*-ৰ কথা উল্লেখ কৰি থৈ গৈছে।

জানি থোৱা ভাল

সংকলটিৰ নামকৰণৰ তাৎপর্য মন কৰিবলগীয়া। ইয়াত মুঠ সাতশটা নির্বাচিত গাথা আছে আৰু সেইবোৰ এশ এশ থূলৰ একোটাকৈ শতকত বিভক্ত। সেইবাবেই ইয়াৰ নাম ৰখা হৈছে *গাহাসত্তসঈ*। কাব্য সংকলনটিৰ প্রথম শতকৰ তিনি নং গাথাত সেই কথাৰ স্পষ্ট উল্লেখ পোৱা গৈছে—

সত্ত সআইং কইবচ্ছলেন কোডীঅ মজ্ঝাআৰম্মি।
হালেণ বিৰইআইং সালংকাৰাণং গাহাণং।।

(অলংকৃত কৌটি কৌটি গাথাৰ মাজৰ পৰা সাতশ গাথা কবি বৎসল হালৰ দ্বাৰা সংকলিত হৈছে।)

ইতিমধ্যে উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে গ্রন্থখনি সাতটা শতকত বিভক্ত, যেনে— 'পঢমং (প্রথম), বীঅ (দ্বিতীয়) ইত্যাদি। অৱশ্যে এনে বিভাজনত কবিক্রম বা বিষয়বস্তু বা তেনে কোনো বিশেষ বৈশিষ্ট্যৰ প্রতি মনোযোগ দিয়া হোৱা নাই। মাত্র প্রতিটো শতকত এশটাকৈ গাথা সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে মাত্র। প্রতিটো শতকৰ অন্তত একোটাকৈ ভণিতাও জুৰি দিয়া হৈছে। 'পঢমং' শতকৰ তলত উল্লেখ কৰা ভণিতাটো এই প্রসঙ্গত মন কৰিব লগীয়া।

ৰসিঅজন হিঅঅ দইএ কইবচ্ছল পমুহ সুকই নিম্মইএ।
সত্তসঅম্মি সমত্তং পঢমং গাহাসঅং এঅং।।

(ৰসিকজনৰ হৃদয়-দয়িত কবি-বৎসল প্রমুখ সুকবি নির্মিত সপ্তশতকৰ ভিতৰত এই প্রথমটো গাথাশতক সমাপ্ত হ'ল।)

সংকলনটিৰ আৰম্ভণিতে উল্লেখ হোৱা 'কোডীঅ মজ্ঝাআৰম্মি' অর্থাৎ, 'কৌটি কৌটি গাথাৰ মাজৰ পৰা' সাতশ গাথা নির্বাচন কৰি সংকলন কৰা কার্যই এইটোকে

৩.৩.২ সংকলকৰ পৰিচয়

আপুনি আগৰ উপশাখাটিৰ পৰা এই কথা নিশ্চয় জানিব পাৰিছে যে *গাহাসত্তসঈ* নামৰ প্রাকৃত গীতি-কাব্য সংকলনটিৰ সংকলক গৰাকী হৈছে এগৰাকী কাব্যমোদী ৰজা আৰু তেওঁৰ নাম হাল। *গাহাসত্তসঈ*-ৰ প্রাৰম্ভতে প্রথম শতকৰ তিনি নং গাথাত 'হালেণ বিৰইআইং সালংকাৰাণং গাহাণং' বুলি উল্লেখ আছে। তেনেদৰে পঞ্চম শতকৰ সাতষষ্ঠী নং গাথাত আছে 'সালাহণ ণণিন্দো' (সাতবাহন নৰেন্দ্র)ৰ উল্লেখ। এনে উল্লেখে স্বাভাৱিকতে আলোচ্য সংকলনটি সাতবাহন বংশৰ ৰজা হালৰ দ্বাৰা সংকলিত হোৱাৰ প্রমাণ দাঙি ধৰে। পিছে এই গৰাকী নৃপতিনো কোন আছিল, তেওঁ ক'ত, কেতিয়া, কোন ৰাজ্য, কিমান বছৰ শাসন কৰিছিল, ইত্যাদি বিষয়ে কোনো ঐতিহাসিক তথ্য পাবলৈ নাই। মাত্র কাব্য সংকলটিৰ অন্তর্গত কেইটিমান গাথা আৰু আন ৰচকৰ ৰচনাৰ পৰা এইখিনি কথা জানিব পাৰি যে এইজনা ৰজা আছিল এগৰাকী সুকবি, কাব্যমোদী আৰু কাব্য-কুশলীসকলৰ ঘাই পৃষ্ঠপোষক। এইক্ষেত্রত প্রথমেই উল্লেখ কৰিব পাৰি সপ্তম শতিকাৰ কনৌজৰাজ হর্ষবর্ধনৰ সভাকবি বাণভট্টৰ কথা। বাণভট্টই 'হর্ষচৰিত'-ৰ সূচনা অংশত সাতবাহন বংশৰ ৰজা হালে সুভাষিত গাথা সংগ্রহ কৰা বুলি এনেদৰে উল্লেখ কৰিছে—

অবিনাশিনমগ্রাম্যমকৰোং সাতবাহনঃ
বিশুদ্ধ জাতিভিঃ কোষং ৰত্নৈৰিব সুভাষিতৈঃ

(বিশুদ্ধ আৰু উৎকৃষ্ট মণি-মুক্তাৰে ঐশ্বর্যৰ ভাণ্ডাৰ গঢ়াৰ দৰে সাতবাহনে অক্ষয় মালাৰ মাজৰ পৰা তেওঁৰ কোষখন গঢ়ি তুলিছিল)।

দ্বিতীয়তে দশম শতিকাৰ আদি ভাগৰ বিশিষ্ট কবি তথা স্বকীয় নাট্যধাৰাৰ স্রষ্টা ৰাজশেখৰে সম্পূর্ণ প্রাকৃত ভাষাৰে ৰচিত তেওঁৰ *কর্পূৰমঞ্জৰী* নামৰ সট্টকখনিত বিদূষকৰ মুখৰ এফাঁকি সংলাপত এনেদৰে উল্লেখ কৰিছে— '... অম্হাণং চেডিআ হৰিউড্ঢণন্দি উড্ঢ পোট্টিস হালপ্পহূদীনং পি পুৰদো সুকই ত্তি'। ইয়াৰ জৰিয়তে ৰাজশেখৰে যে ৰজা হালক তেওঁৰ পূর্বসুৰী কবি হৰিবৃদ্ধ, নন্দিবৃদ্ধ, পোট্টিশ প্রভৃতি সুকবিৰ সৈতে একে মর্যাদা প্রদান কৰিছে তাত কোনো সন্দেহ নাই। সেয়ে হ'লেও, এনে উল্লেখে এই গৰাকী কাব্যকুশলীৰ কোনো ধৰণৰ পৰিচয় দাঙি নধৰে।

কোনো কোনো আলোচকে সংকলক গৰাকীৰ যশ-গৰিমাৰ বন্দনা থকা গাথাকেইটামানৰ উল্লেখলৈ লক্ষ্য কৰি এনে মন্তব্য প্রকাশ কৰিছে যে ৰাজ-পদবী বা আন কোনো পাৰিতোষিকৰ বিনিময়ত ৰাজসভাৰ আন কোনো সভাকবিয়ে সংকলনটিৰ অন্তর্গত গাথাসমূহ ৰচনা তথা সংকলন কৰি হাল নৃপতিৰ নামত প্রচাৰ কৰিছিল। অভিনন্দ বিৰচিত *ৰামচৰিতম্* নামৰ গ্রন্থখনিত এনে এটি উল্লেখ পোৱা যায়। এইমতে 'পালিত' নামৰ এগৰাকী কবিয়ে জনসাধাৰণৰ মুখ বাগৰি চলি অহা বিবিধ প্রকাৰৰ লোক-গাথা

৩.৩.৩ ৰচনা কাল

পূর্বৰ উপশাখাটিত সন্নিবিষ্ট আলোচনাৰ পৰা এই কথা আপুনি বুজিব পাৰিছে যে পণ্ডিতসকলে নৃপতি হালৰ সময় খ্ৰীষ্টিয় প্রথম-দ্বিতীয় শতিকা বুলি অনুমান কৰি লৈছে। গতিকে তেওঁৰ দ্বাৰা সংকলিত *গাহাসত্তসঈ*-ৰ সময়ো খ্ৰীষ্টিয় প্রথম-দ্বিতীয় শতিকা বুলি ধৰি ল'ব লাগিব। কিন্তু *গাহাসত্তসঈ*-ৰ ভাষাই উল্লিখিত সময়ৰ পৰিচয় দাঙি নধৰে, কাৰণ তৎকালীন শিলালিপিবোৰত পোৱা ভাষাতকৈ এই পুথিৰ ভাষা বহু পৰিমাণে অর্বাচীন। এই ভাষা তৃতীয়-ষষ্ঠশতিকাৰ কালছোৱাত সাহিত্যত ব্যৱহৃত ভাষাৰ সৈতেহে মিলে। খ্ৰীষ্টিয় শতিকাৰ আৰম্ভণিত এনে পৰিমার্জিত তথা ব্যাকৰণ-সংগত ভাষা পোৱা নাযায়।

*গাহাসত্তসঈ*মূলতঃ মহাৰাষ্ট্রী প্রাকৃতত ৰচিত। আপুনি নিশ্চয় এই কথা জানে যে মহাৰাষ্ট্রী প্রাকৃতত ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ ব্যৱহাৰ আপেক্ষিকভাৱে তাকৰ হোৱা হেতুকে এই ভাষা তৎকালীনভাৱে কাব্যৰ উপযোগী বুলি বিবেচিত হৈছিল। সংস্কৃত নাট্যকাৰসকলে এই ভাষা নাটকৰ গীত আৰু কবিতাত প্রয়োগ কৰিছিল। তাৰ উপৰি এই প্রাকৃত *গউড়বহো*, *সেতুবন্ধ* বা *ৰাৱণবহো*, *বজ্জালগ্গ* আদি উৎকৃষ্ট কাব্যকৃতিতো ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। কিন্তু মন কৰিবলগীয়া কথাটো হ'ল এইবিধ সাহিত্যিক প্রাকৃত ঠন ধৰি উঠিছিল খ্ৰীষ্টিয় তৃতীয়-ষষ্ঠ শতিকাৰ সময়ছোৱাত। গতিকে ঠায়ে ঠায়ে অপভ্রংশ সদৃশ কথ্যৰূপৰ মিশ্রণ লক্ষ্য কৰা গ'লেও, মূলতঃ মহাৰাষ্ট্রী প্রাকৃতত ৰচিত *গাহাসত্তসঈ*-ৰ সংকলন-কাল কোনো কাৰণতে খ্ৰীষ্টিয় তৃতীয় শতিকাৰ পূর্বলৈ নিব নোৱাৰি। পাশ্চাত্য পণ্ডিত এ. বি. কীথ-এ এনে কাৰণতে আলোচ্য সংকলনটিৰ ৰচনা-কাল খ্ৰীষ্টিয় পঞ্চম শতিকা হ'ব পাৰে বুলি অনুমান কৰিছে। সংকলনটিত প্রয়োগ হোৱা গ্রীক 'হোৰং', পাৰছী 'বন্দী' আদি শব্দই ইয়াক হাল নৃপতিৰ পৰৱর্তী সময়ৰ ৰচনা বুলি পতিয়ন নিয়ায়। উল্লেখনীয় যে 'পল্লৱ' পাৰছী 'পহ্লব' শব্দৰেই অন্য ৰূপ মাত্র। পাৰস্যৰ এই ৰাজবংশই দক্ষিণ ভাৰতত ৰাজ্য প্রতিষ্ঠা কৰাৰ পাছত সম্ভৱতঃ এই শব্দবোৰ প্রাকৃত ভাষাত সোমাই পৰিছিল। এনে কাৰণতে আন এগৰাকী পাশ্চাত্য পণ্ডিত ওৱেবাৰ-এ *গাহাসত্তসঈ*-ৰ ৰচনাৰ সময় খ্ৰীষ্টিয় তৃতীয় শতিকাৰ পৰৱর্তী কাল বুলি অনুমান কৰিছে।

কাব্য সংকলনটিৰ পঞ্চম শতকৰ 64নং গাথাত বিক্রমাদিত্য ৰজাৰ নাম পোৱা গৈছে। এনে উল্লেখে স্বাভাৱিকতে সংকলনটিৰ ৰচনা কাল খ্ৰীষ্টিয় চতুর্থ শতিকাৰ শেষভাগ বা পঞ্চম শতিকাৰ আদিভাগ বুলি প্রতিপন্ন কৰে। কাৰণ, বিক্রমাদিত্য ওৰফে দ্বিতীয় চন্দ্রগুপ্তই 375 খ্ৰীষ্টাব্দৰ পৰা 415 খ্ৰীষ্টাব্দলৈ মগধত ৰাজত্ব কৰিছিল। সাতবাহন বংশৰ প্রতিষ্ঠানপুৰ ৰাজ্যৰ ধ্বংসাৱশেষৰ ওপৰত প্রতিষ্ঠিত বাকাটক ৰাজ্যৰ অন্যতম ৰজা দ্বিতীয় ৰুদ্রসেনে বিক্রমাদিত্য ৰজাৰ কন্যাৰ পাণি গ্রহণ কৰিছিল আৰু বাকাটক ৰাজ্য তেতিয়াৰে পৰা গুপ্ত সাম্রাজ্যৰ অন্তর্ভুক্ত হৈছিল। গুপ্ত সাম্রাজ্যৰ বহুকেইজন কবিয়ে

কবিকুলে জনোৱা শ্রদ্ধাৰ চিনস্বৰূপে সংকলটিৰ সংগ্রাহকৰূপে তেওঁৰ নাম সংযোজিত হৈছে। পৰিশেষত ক'ব পাৰি যে *গাহাসত্তসঈ*ৰ সংকলনৰ কাম খ্রীষ্টিয় প্রথম-দ্বিতীয় শতিকাত আৰম্ভ হৈ সপ্তম-অষ্টম শতিকামানত সমাপ্ত হৈছিল।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৪ ঃ *গাহাসত্তসঈৰ* ৰচনা-কাল নির্ণয় কৰক।

(75টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৩.৩.৪ বিষয়বস্তু

আমাৰ অসমৰ বিহুগীতবোৰত যিদৰে লোক-জীৱনৰ ঐহিক প্রেমৰ প্রতিফলন লক্ষ্য কৰা যায়, তেনেদৰে *গাহাসত্তসঈৰ* গাথাসমূহতো সেই সময়ৰ লোক-জীৱনৰ ইন্দ্রিয়গ্রাহ্য সুস্থ প্রেমৰ প্রতিচ্ছবি লক্ষ্য কৰিব পাৰি। অৱশ্যে এইবোৰ যথেষ্ট পৰিমাণে পৰিমার্জিত আৰু ৰুচিসম্পন্ন। লোক-মুখৰ পৰা সংগ্রহ কৰি নতুন ৰূপ দিয়া হেতুকে ইয়াৰ গাথাসমূহে উৎকৃষ্ট কাব্যৰ মর্যাদা লাভ কৰিবলৈ সমর্থ হৈছে।

সাধাৰণতে কোৱা হয় "প্রাকৃতজনৰ ঐহিক প্রেমানুভূতিৰ উষ্ণ উত্তাপেৰে *গাহাসত্তসঈ*প্রাণময়।" সংকলনটিৰ মাজেৰে প্রকাশ পোৱা উদ্দাম, গতিশীল তথা চিৰন্তন পার্থিৱ প্রেমৰ চিত্রসমূহে সর্বকালৰ সর্বজনৰ হৃদয় আলোড়িত কৰিব পৰা হেতুকে ভাৰতীয় কাব্য সাহিত্যত আজিও ইয়াৰ স্থান অম্লান হৈ আছে।

এই কথা সত্য যে সংস্কৃত সাহিত্যত প্রেমমূলক কাব্যই এক বিশিষ্ট আসন দখল কৰি আছে। কালিদাসৰ *মেঘদূতম্*, জয়দেৱৰ 'গীত-গোবিন্দ', অমৰুৰ *অমৰুশতক*, বিহ্লনৰ *চৌৰপঞ্চাশিকা*, ভতৃহৰিৰ *শৃঙ্গাৰশতক*, গোৱর্ধন আচার্যৰ *আর্যাসপ্তশতী* আদি কাব্যত প্রেমৰ বিচিত্র অভিব্যক্তিৰ প্রকাশ লক্ষ্য কৰিব পাৰি। কিন্তু *অমৰুশতক* আৰু *আর্যাসপ্তশতী*-ৰ বাহিৰে বাকীবোৰত লৌকিক প্রেমৰ চিত্রায়ণৰ পৰিৱর্তে দৈৱী বা আন কথাত অপার্থিৱ প্রেমলৈ উত্তৰণৰ প্রয়াসহে তুলি ধৰিব বিচৰা হৈছে। লৌকিক প্রেমৰ মাধ্যমেৰে দৈৱী প্রেমৰ উপলব্ধিয়েই আছিল এই কাব্যসমূহৰ ঘাই উদ্দেশ্য। সেইবাবে সাধাৰণজনৰ ঐহিক তথা ইন্দ্রিয়জ প্রেমৰ স্বাক্ষৰ এইবোৰৰ মাজত খুব কমেইহে ৰক্ষিত হৈছে। প্রাকৃত যুগৰ কবিসকল কিন্তু এই ক্ষেত্রত কিছু ব্যতিক্রম আছিল। তেওঁলোকে ঐহিক প্রেমৰ অন্তর্নিহিত গৰিমা সুন্দৰকৈ উপলব্ধি কৰিব পাৰিছিল। সপ্তম শতিকা আৰু তাৰ পাছৰ সংস্কৃত প্রেম-কাব্য যে প্রাকৃত প্রেম-কাব্যৰ অনুপ্রেৰণাতে ৰচিত হৈছিল তাত কোনো সন্দেহ নাই। এইফালৰ পৰা লৌকিক প্রেমৰ মহিমাৰ বর্ণনাত প্রাকৃত কবিসকল পথিকৃৎ বুলিলেও ভুল কৰা নহয়। ধর্মৰ চাৰিবেৰৰ মাজত আবদ্ধ সংস্কৃত কবিকুলক কটাক্ষ কৰি প্রাকৃত কবিসকলে এনেদৰে লিখিছিল—

ভাবৰ উন্মুক্ত প্রকাশে তাৰেই সাক্ষ্য বহন কৰে। নাৰীৰ কোমলতা আৰু কাৰুণ্য—এই দুই অভিব্যক্তিৰ সহাৰস্থানে ইয়াৰ গাথাসমূহক অকৃত্রিম সৌন্দর্য দান কৰিছে। অহেতুক বাগাড়ম্বৰৰ পৰিৱর্তে গীতি-কবিতাৰ তন্ময় ভাবৰ স্বাভাৱিক কোমলতা প্রতিটো গাথাৰে এক বিশেষ বৈশিষ্ট্য।

জানি থোৱা ভাল

- নায়িকা— নাটকত প্রধান স্থান লাভ কৰা নায়ক যি নাৰী চৰিত্রৰ প্রতি প্রণয়াসক্ত হয় সেই নাৰী চৰিত্রক নায়িকা বুলি ক'ব পাৰি। নায়িকাৰ প্রকাৰ ভেদ—
- অভিসাৰিকা— যি নায়িকা নিজে প্রিয়তমৰ ওচৰলৈ যায় বা আহ্বান কৰে, তেনেকুৱা নায়িকাকে অভিসাৰিকা বোলে।
- বাসকসজ্জিকা— প্রিয়তম আহিব, এনেকুৱা আশাত অলংকাৰেৰে সজ্জিত নায়িকা বাসকসজ্জিকা।
- উৎকণ্ঠিতা— নিজৰ কোনো দোষ নাথাকিলেও অন্য নায়িকাৰ প্রতি আসক্ত নায়কৰ নায়িকাক উৎকণ্ঠিতা নায়িকা বোলা হয়।
- বিপ্রলম্ভা— সময়ত প্রিয়তম নহা দুখত দুখিতা নায়িকাক বিপ্রলম্ভা বোলা হয়।
- খণ্ডিতা— পতিয়ে আন স্ত্রীৰ ওচৰলৈ যোৱাৰ সময়ত যি নায়িকাই কাপোৰ-কানি ফালি দিয়ে, তেওঁক খণ্ডিতা নায়িকা বোলা হয়।
- মানিনী— যি নায়িকাই নায়কৰ অন্য নাৰীৰ লগত থকা সম্পর্ক সহ্য কৰিব নোৱাৰে, তেনেকুৱা নায়িকাই মানিনী নায়িকা।
- কলহান্তৰিতা— নায়কৰ অপৰাধত নায়িকাই নায়ক ত্যাগ কৰি পিছত অনুতাপ কৰা নায়িকা কলহান্তৰিতা।
- প্রোষিতভর্তৃকা— নায়িকাৰ প্রিয়তম কিবা কাৰণত আঁতৰত থাকিবলগীয়া হ'লে, তেওঁক প্রোষিতভর্তৃকা নায়িকা বোলা হয়।
- স্বাধীনভর্তৃকা— নায়ক সদায় নায়িকাৰ বশত থকা আৰু নিজৰ সৌন্দর্য বুজি পোৱা নায়িকাক স্বাধীনভর্তৃকা নায়িকা বোলে।

চাৰিও কাষৰ প্রকৃতি জগতক প্রেমৰ উদ্দীপন বিভাৱ হিচাপে প্রয়োগ কৰিব পৰাটো সংকলনটিত সন্নিবিষ্ট গাথাসমূহৰ আন এক বিশেষত্ব। প্রকৃতিৰ বিভিন্ন ৰূপক প্রেমৰ ব্যঞ্জনাৰূপে, কিংবা প্রতিচিত্রৰূপে প্রয়োগ কৰাৰ উদাহৰণ প্রায়বোৰ গাথাৰ মাজত পোৱা যায়। 'সেহালিআনং গন্ধো ণ দেই সোত্তুং সূঅহ তুম্হে' (শেৱালীৰ গোন্ধে মোক শুবলৈ দিয়া নাই, তোমালোক শোৱাগৈ) তেনে এটি উদাহৰণ। বিৰহিনী নায়িকাই প্রিয়জনক সুঁৱৰি যে টোপনি যাব পৰা নাই তেনে এক ভাব গাথাফাঁকিৰ মাজেৰে ব্যঞ্জিত

ভাৰতৰ গোদাবৰী নদীৰ তীৰৱতী 'ধৱল মেঘৰ দ্বাৰা আবৃত বিন্ধ্য পর্বতৰ পাদদেশ' হ'লেও, ইয়াৰ জৰিয়তে তৎকালীন ভাৰতীয় জন-জীৱনৰ প্রতিফলন ঘটা বুলি সহজেই পতিয়ন যাব পাৰি। কৃষ্ণ, শিৱ, পার্বতী, গণেশ আদি ভাৰতীয় দেৱ-দেৱী আৰু যশোদা, ৰাধা, গোপী আদিৰ উল্লেখেও গাথাসমূহক সর্বভাৰতীয় সামগ্রিকতা প্রদান কৰিছে। গাথাসমূহৰ মুখ্য বিষয় জন-জীৱনৰ সহজ-সৰল প্রেমানুভূতি হ'লেও কেতবোৰ গাথাৰ জৰিয়তে প্রেমৰ লগে লগে নৈতিক উপদেশ দিয়াৰো সচেতন প্রয়াস লক্ষ্য কৰিব পাৰি। যেনে—

বসণম্মি অণুব্বিগ্গা বিহবম্মি অগব্বিআ ভএ ধীৰা।
হোন্তি অহিন্ন-সহবা সমেসু বিসমেসু সপ্পুৰিসা।।

(জ্ঞানী লোক বিপদত উদ্বিগ্ন নহয়, সম্পদ কালত অহঙ্কাৰ আৰু ভয়শূন্য হয়; আৰু সুসময় বা দুঃসময়ত তেওঁৰ স্বভাৱৰ কোনো পৰিৱর্তন নহয়।)

মুঠতে লোক-জীৱনৰ নির্মল প্রেমৰ স্নিগ্ধতা, মিলনৰ সুখানুভূতি, বিৰহৰ যন্ত্রণা আদিৰ প্রতিফলন *গাহাসত্তসঈ* নামৰ এই কাব্য সংকলটিৰ প্রতিটো গাথাৰ মাজেৰে উপলব্ধি কৰিব পৰা যায়। প্রতিটো গাথা দুটাকৈ চৰণেৰে সজ্জিত। তাৰ মাজতে সোমাই আছে একো একোটা গভীৰ অর্থব্যঞ্জক ভাব। কোনোৱে মন্তব্য কৰাৰ দৰে 'ব্যক্তিগত অনুভূতিৰ সংগীতময় প্রকাশেই যদি লিৰিক বা গীতি-কবিতা হয়', তেন্তে এই সংকলনটিৰ প্রতিটো গাথা একোটাহঁত সার্থক গীতি-কবিতা।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৫ ঃ *গাহাসত্তসঈ*-ত সন্নিবিষ্ট গাথাসমূহৰ মাজেৰে কেনে ধৰণৰ প্রেমৰ চিত্র অঙ্কিত হৈছে, উল্লেখ কৰক।

[150টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৩.৩.৫ ভাষাগত বৈশিষ্ট্য

ইয়াৰ আগৰ উপশাখাত এইটো উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে নৃপতি হাল সংকলিত *গাহাসত্তসঈ* অপভ্রংশ প্রভাৱিত মহাৰাষ্ট্রী প্রাকৃতত ৰচিত। এতিয়া এইটো উপশাখাত আপুনি সেই প্রাকৃতৰ ভাষাগত বৈশিষ্ট্য সম্বন্ধে অধ্যয়ন কৰিবলৈ পাব। এইখিনিতে উল্লেখ কৰি থোৱা সমীচীন হ'ব যে মহাৰাষ্ট্রী প্রাকৃতত স্বৰৰ প্রাধান্য অধিক আৰু ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ ব্যৱহাৰ আপেক্ষিকভাৱে তাকৰ। ব্যৱহৃত ব্যঞ্জনকেইটাও স্বৰৰ ওপৰত ভাঁহি থকা যেন লাগে। সেই হেতুকে এইবিধ প্রাকৃত গীত আৰু কবিতাৰ উপযোগী বাহন হিচাপে স্বীকৃত হৈছিল। সংস্কৃত নাট্যকাৰসকলে সেইবাবে নাটকৰ গীত আৰু কবিতাত মহাৰাষ্ট্রী প্রাকৃত প্রয়োগ কৰিছিল। সংস্কৃত আলঙ্কাৰিক আচার্য দণ্ডীয়ে তেওঁৰ *কাব্যাদর্শ* গ্রন্থত মহাৰাষ্ট্রী প্রাকৃতৰ শ্রেষ্ঠত্ব সম্বন্ধে এনেদৰে মন্তব্য কৰিছে — 'মহাৰাষ্ট্রাশ্রয়াং

এক্কগাম পবাসো মাএ মৰণং বিসেসই।।

(প্রিয়জনৰ আগমন অথবা মিলনৰ আশাত বিৰহৰ তাপ সহ্য কৰিব পাৰি, কিন্তু প্রিয়জনৰ সৈতে একে গাঁৱত বাস কৰিও যদিও মিলন নহয় তেন্তে তাতকৈ আই মৰণেই শ্রেয়।)

কইঅব ৰহিঅং পেম্মং ণথি ৰিঅ মামি মাণুসে লোএ।

অহ হোই কস্স বিৰহো বিৰহে হোন্তম্মি কে জী অই।।

(মানুহৰ পৃথিৰীত মামী ছলনাহীন প্রেম পাবলৈ নাই, যদি সম্ভৱ হয় কাৰণো বিৰহ থাকিব আৰু বিৰহ থাকিলে কোননো বাচিব।)

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৬ ঃ *গাহাসত্তসঈ*-ৰ ভাষাগত বৈশিষ্ট্যবোৰ উল্লেখ কৰক।

(150টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৩.৩.৬ নির্বাচিত পাঠৰ অসমীয়া অনুবাদ আৰু শব্দগত টোকা

হাল নৃপতিৰ দ্বাৰা সংকলিত *গাহাসত্তসঈ*নামৰ প্রাকৃত কাব্যখনিৰ মুঠ সাতশটা গাথাৰ ভিতৰত আপোনাৰ অধ্যয়নৰ বাবে মাত্র 1, 2, 7, 9 আৰু 10 —এই পাঁচটা গাথাহে পাঠ্যক্রমৰ অন্তর্ভুক্ত কৰা হৈছে। তলত এই নির্বাচিত গাথাকেইটাৰ প্রতিটোৰে মূল পাঠ, অসমীয়া ভাঙনি আৰু শব্দগত টোকা দিয়া হৈছে। আশা কৰোঁ আপুনি কম আয়াসতে সেইখিনি আয়ত্ত কৰিব পাৰিব।

১নং গাথা ঃ সত্তসআইং কই-বচ্ছলেণ কোডীঅ মজ্ঝআৰম্মি।

হালেণ বিৰইআইং সালংকাৰাণং গাহাণং।।

অসমীয়া অনুবাদ ঃ সালংকৃত কৌটি কৌটি গাথাৰ মাজৰ পৰা সাতশ গাথা কবি-বৎসল হালৰ দ্বাৰা সংকলিত হৈছে।

শব্দগত টোকা ঃ

সত্তসআইং < সপ্তশতানি = সাতশ; প্ত > ত্ত (সমীভৱন), শ > স, স্বৰমধ্যস্থিত ‘ত’-ৰ বিলোপ, নি > ইং।

কই-বচ্ছলেণ < কবিবৎসলেন = কবিকুলৰ পৃষ্ঠপোষক; ৎস > চ্ছ (সমীভৱন), ন > ণ (স্বতঃমূর্ধন্যীভৱন)

কোডীঅ < কোটেঃ = কৌটি কৌটি

মজ্ঝআৰম্মি < মধ্যকাৰস্মিন্ = মাজত; ধ্য > জ্ঝ (সমীভৱন), স্বৰমধ্যৱর্তী ‘ক’-ৰ লোপ, সপ্তমী বিভক্তি স্মিন্ > স্মি।

হালেণ < হালেন = হালৰ দ্বাৰা; ন > ণ

ঔ > ও, ত্র > ত্ত (সমীভৱন), স্বৰমধ্যস্থিত 'ত'-ৰ লোপ, নি > ইং।

৯নং গাথা ঃ আৰম্ভন্তস্স ধুঅং লচ্ছী মৰণং ৰি হোই পুৰিসস্স।
তং মৰণং অণাৰম্ভে ৰি হোই লচ্ছী উণ ণ হোই।।

অসমীয়া অনুবাদ ঃ কোনো কাম আৰম্ভ কৰাজনৰ নিশ্চয়কৈ লক্ষ্মী লাভ হয় অথবা (তেওঁৰ) মৃত্যু হয়; কিন্তু কাম আৰম্ভ নকৰাজনৰ মৃত্যুহে হয়, লক্ষ্মী লাভ নহয়।

শব্দগত টোকা ঃ

আৰম্ভন্তস্স < আৰভমানস্য = কোনো কাম আৰম্ভ কৰা জনৰ
ধুঅং < ধ্রুৱম্ = নিশ্চিতভাৱে পুৰিসস্স < পুৰুষস্য = পুৰুষৰ
অনাৰম্ভে < ন আৰম্ভে = আৰম্ভ নকৰা
হোই < ভৱতি = হয়
লচ্ছী < লক্ষ্মীঃ = ধন, টকা-পইচা

৯নং গাথা ঃ সো তুজ্ঝ কএ সুন্দৰী তহ ছীণো সুমহিলো হলিঅউত্তো।
জহ সে মচ্ছৰিণীএ ৰি দোচ্চং জাআএ পড়িবণ্ণ।।

অসমীয়া অনুবাদ ঃ হেৰা সুন্দৰী, নিজৰ ৰূপৱতী পত্নী থকা সত্ত্বেও কৃষক-পুত্র ইমান খীনাই গৈছে যে তেওঁৰ ঈর্ষাপৰায়ণা পত্নীয়েও দূতীৰ কার্য অৱলম্বন কৰিছে।

শব্দগত টোকা ঃ

তুজ্ঝ < তৱ = তোমাৰ
কএ < কৃতে = কাৰণে; ঋ > অ, ত-ৰ লোপ
ছীণো < ক্ষীণঃ = ক্ষীণাই যোৱা; ক্ষ > ছ, অন্ত্য অঃ > ও
সুমহিলো < সুমহিলঃ = ৰূপৱতী স্ত্রী; অন্ত্য অঃ > ত্ত
হলিঅউত্তো < হলিক পুত্রঃ = খেতিয়কৰ পুত্র; ক, প-ৰ লোপ, ত্র > ত্ত (সমীভৱন), অন্ত্য অঃ > ও
মচ্ছৰিণীএ < মৎসৰিণ্যা = ঈর্ষাপৰায়ণাৰ দ্বাৰাও; ৎস > চ্ছ, ণ্যা > ণীএ
দোচ্চং < দৌত্যম্ = দূত কার্য; ঔ > ও, ত্য > চ্চ (অন্যোন্য সমীভৱন), অন্ত্য ম্ >ং।
পড়িৱণ্ণ < প্রতিপন্ন = গ্রহণ কৰা, অৱলম্বন কৰা। আদি অৱস্থানৰ প্র > প, ত > ট > ড়, প > ৱ

চিন্তা-চর্চা কৰক ৩.১

আপোনাৰ পাঠ্য গাথাকেইটিৰ অসমীয়া অনুবাদ কৰি সেইবোৰত থকা কঠিন শব্দবোৰৰ সংস্কৃত ৰূপ আৰু অসমীয়া অর্থ উলিয়াই লওক।

- পাঠ্য দৃশ্যটোতো মাত্র চাৰিটা পার্শ্ব চৰিত্রৰ সমাৱেশ লক্ষ্য কৰিব পাৰি— নাগৰক, ৰক্ষীদ্বয়— সূচক আৰু জানুক আৰু ধীৱৰক। দৃশ্যটোৰ মাজেৰে শকুন্তলাৰ হেৰোৱা অভিজ্ঞান, অর্থাৎ মহাৰাজ দুষ্যন্ত-প্রদত্ত আঙঠিটোৰ পুনঃপ্রাপ্তি আৰু তৎ পৰৱর্তী সম্ভাব্য ঘটনাৰ আভাস দাঙি ধৰা হৈছে।
- দৃশ্যটোৰ সংলাপাংশৰ ৰচনাত সম্পূর্ণৰূপে প্রাকৃত ভাষাৰ আশ্রয় লোৱা হৈছে। ইয়াৰে মধ্যম শ্রেণীৰ চৰিত্র নাগৰকে শৌৰসেনী প্রাকৃতত কথা কৈছে। আনহাতে ধীৱৰ আৰু ৰক্ষী দুজন সামাজিকভাৱে নিম্নস্তৰৰ হোৱা হেতুকে সিহঁতৰ মুখত মাগধী প্রাকৃত দিয়া হৈছে।
- হাস্যৰস সৃষ্টিৰ জৰিয়তে শকুন্তলাৰ বিৰহ-বেদনাৰ কৰুণ ঘটনাৱলীৰ পৰা দর্শক্ট্রপাঠকক সাময়িক সকাহ দিয়াটোও এইটো দৃশ্যৰ অৱতাৰণাৰ আন এক উদ্দেশ্য।
- দৃশ্যটোৰ মাজেৰে তৎকালীন সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাপনাৰ প্রতিচ্ছবিও প্রতিফলিত হৈছে।

৩.৫ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

1] ঠাকুৰ, নগেন [1993]Ê, *প্রাকৃত সাহিত্য চয়ন;* গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্রকাশন।

2] ঠাকুৰ, নগেন [1989]Ê, *প্রাকৃত সাহিত্যৰ অধ্যয়ন;* গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্রকাশন।

3] ঠাকুৰ, নগেন [1997]Ê, *পালি-প্রাকৃত-অপভ্রংশ ভাষা আৰু সাহিত্য;* গুৱাহাটী ঃ কে. এম. পাব্লিছিং।

4] শইকীয়া বৰা, লীলাৱতী [2002]Ê, *সংস্কৃত-পালি-প্রাকৃত আৰু অসমীয়া ব্যাকৰণ;* ডিব্রুগড়, গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

5] Biswas, Sukumar (1970); *A Comparative Old Indo-Aryan Grammar;* Pathsala, Guwahati : Bani Prakash.

6] Kale, M. R. (Ed.) (1969); *The Abhijnana Sakuntalam of Kalidasa.* Delhi : MBD.

7] Keith, A. B. (1973); *A History of Sanskrit Literature;* Oxford UP, Delhi : et al.

সামাজিক স্তৰ বিন্যাস, ইত্যাদি দিশবোৰ কেনেদৰে ফুটি ওলাইছে সেই বিষয়ে উল্লেখ কৰিব লাগিব।

১১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ পাঠটিত ব্যৱহাৰ হোৱা প্ৰাকৃত ভাষাকেইটাৰ প্ৰতিটোৰে পাঁচোটাকৈ বৈশিষ্ট্য ..... পাঠৰ পৰা প্ৰতিটোৰে পাঁচোটাকৈ উদাহৰণ দি শৌৰসেনী আৰু মাগধী প্ৰাকৃতৰ বৈশিষ্ট্যৰ বিষয়ে লিখিব লাগিব।

৩.৭ আৰ্হি প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ পাঠ্য গাথাকেইটাৰ আধাৰত *গাহাসত্তসঈ*-ৰ বিষয়বস্তু সম্বন্ধে এটি টোকা প্ৰস্তুত কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ *গাহাসত্তসঈৰ* সংস্কৃত নাম কি? ইয়াক কি ভাষাত ৰচনা কৰা হৈছে? পুথিখনিৰ ভাষাগত বৈশিষ্ট্য ফঁহিয়াই আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ *গাহাসত্তসঈৰ* সংকলক কোন? তেওঁৰ চমু পৰিচয় দাঙি ধৰি ইয়াৰ অন্তৰ্গত গাথাসমূহৰ ৰচকসকলৰ নাম উল্লেখ কৰক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ *গাহাসত্তসঈত* কিমানটা গাথা সন্নিবিষ্ট হৈছে? পাঠ্য গাথাকেইটাৰ আধাৰত কাব্য-সংকলনটিৰ কাব্যিক সৌন্দৰ্য বিচাৰ কৰক।

প্ৰশ্ন ৫ ঃ *গাহাসত্তসঈৰ* ৰচনা-কাল সম্বন্ধে এটি বিশ্লেষণাত্মক প্ৰবন্ধ যুগুত কৰক।

প্ৰশ্ন ৬ ঃ আপোনাৰ পাঠ্য গাথাকেইটি যথাসম্ভৱ ঘৰুৱা অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰক আৰু কঠিন শব্দবোৰৰ সংস্কৃত ৰূপ নিৰ্ধাৰণ কৰি সেইবোৰৰ অসমীয়া অৰ্থসহ একোটাকৈ ভাষাতাত্ত্বিক টোকা প্ৰস্তুত কৰক।

*** ***** ***